

71. Michel Foucault'nun beden kavramı üzerinden Nazım Hikmet Ran'a kısa bir bakış

Ayşegül UYSAL GLNIECKI¹

APA: Uysal Gliniecki, A. (2022). Michel Foucault'nun beden kavramı üzerinden Nazım Hikmet Ran'a kısa bir bakış. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 1116-1137. DOI: 10.29000/rumelide.1190373.

Öz

Bu çalışmada, Fransız filozof ve sosyal teorist Paul Michel Foucault'un yapıtlarında sıkça irdeleyip yeni bir bakış açısı getirdiği iktidar, özne ve beden üçgeni içinde, yine kendi eserleri üzerinden ünlü Türk şair Nazım Hikmet Ran ve onun hayatının bir bölümü, betimleyici analiz yöntemi kullanılarak ele alınacaktır. Oldukça varlıklı ve eğitilmiş bir aileye doğmuş Nazım Hikmet Ran, yıllar içinde biriktirdiklerini ve sonradan benimsediği biçim ve içerikleri ustaca bir araya getirip harmanlayabilmiştir. Türk dilini de oldukça yetkin ve detaylı kullandığı iddia edilebilen Hikmet'in bu becerilerinin fikirlerinden dolayı geri planda kaldığı iddia edilebilmektedir. Benimsediği fikirler yüzünden on beş yıla yakın bir süre hapis hane kalmak zorunda olan Hikmet'in, sınırlanmış bedenine dair düşünceleri şiirlerine yansımıştır. İlk yıllardaki şiirlerinde sezilen umutlu hava, yıllar içinde umutsuzluğa dönüşmüştür ancak tanınmış Türk şair, Nazım Hikmet Ran, hiç bir koşulda savunduklarından geri dönmemiştir. Fikirlerinden ötürü hapis yatmayı göze alan Hikmet'in durumu, bu çalışmada Foucault'nun beden-iktidar-özne ilişkisi kapsamında hapisaneler üzerine yazdıklarıyla beraber ele alınacaktır. Beden üzerindeki hâkimiyetin, son bir kaç yüzyılda biçim değiştirdiğini savunan Foucault, bu savı üzerinden modern toplum yapısını ve bu noktada iktidarların rolünü incelemektedir. Hapishane ve hapisanelerde sınırlanmış bedenler üzerine görüşlerini belirten Foucault, bu ilişkilere farklı bir noktadan bakarak sorgulayıcı yaklaşıp da, aslında yine bu ilişki döngüsünün de kaçınılmaz olduğunu da savunmaktadır. Betimleyici analiz yönteminden faydalanılarak ilk hapis yıllarında o dönemki eşi Piraye'ye yazdığı şiirlerden bazıları bu çalışmada çalışma nesnesi olarak ele alınacaktır. Şiirlerinin dizeleri, tonu ve mesajları irdelenirken yıllar içinde şairin hapis hane çıkma konusunda umutsuzlaştığı şiirlerinde görülebilir duruma gelmiştir. Bedenin sınırlanması ve hapis yatmasının, şairin sanatına da yansıdığı söylenebilmektedir. Foucault'nun bahsettiği biçimde sınırlanmış ve standartlaştırılmaya çalışılan bedenin çektiği ceza, burada şairin ürünleri olan şiirlerinde gözlenebilmektedir. Analiz ve Ekler kısımlarında şairin duygularını dışarı vurduğu şiirlerde hapis yatma durumuna bakışının yıllar içinde nasıl değiştiği anlaşılabilmektedir.

Anahtar kelimeler: sosyoloji, beden, Michel Foucault, Nazım Hikmet Ran, iktidar, özne

A glance at Nazım Hikmet Ran through Michel Foucault's body concept

Abstract

This study aims to utilize the triangular relationship of body, subject, and power, proposed by the French philosopher and social theorist Michel Foucault, and examine the works of renowned Turkish poet, Nazım Hikmet Ran based on his poetry output by utilizing the descriptive method. The period

¹ Arş. Gör. Dr., Adana Alparslan Türkeş Bilim Ve Teknoloji Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Bölümü (Adana, Türkiye), auysal@atu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3701-1013 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 19.08.2022-kabul tarihi: 20.10.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1190373]

in which Nazım Hikmet Ran was imprisoned will be discussed in this article. Born into a wealthy and well-educated family, Nazım Hikmet skillfully combines the traditional content and style with the novel ones he encountered throughout his life. Although the poet could use the Turkish language perfectly and with all its facilities, it can be claimed that his political views overshadowed his talented works. The hopeful tone in the early years of his imprisonment has altered into despair in his later years, yet, he never stepped back from what he has defended. In this study, the poet Nazım Hikmet Ran is going to be presented as an example of the concepts put forward by Michel Foucault: subject, body, and power. In this triangular relationship, this work aims to focus on the “imprisonment” and the “docile bodies” concepts. Foucault, defending the possessing the body by the power has altered in the last centuries, tells about “the docile bodies” and examines the social structures and the roles of the powers. He discusses critically and brings a different approach to such relations, however it can also be inferred that these bonds can be inevitable. Employing the descriptive analysis method, the poetry he composed throughout his imprisonment will be dealt with in this study. In the analysis part, while discussing the lines, tone, and themes of his poetry, it can be clearly seen that after spending over a decade in the prison, Nazım Hikmet started to lose the hope he had in the early years. The fact that his body was confined to the prison and became a “docile body” is reflected in his poetry and consequently, his art can be demonstrated as a product of the confinement, imprisonment; and docile body which is tried to be standardized, as proposed by Foucault. In the Analysis and Appendix parts of the study, the outcome of the poet's feelings throughout the years can be inferred from his poetry.

Keywords: sociology, Michel Foucault, Nazım Hikmet Ran, power, body, subject

“Bugün pazar.
Bugün beni ilk defa güneşe çıkardılar.
Ve ben ömrümde ilk defa gökyüzünün
bu kadar benden uzak
bu kadar mavi
bu kadar geniş olduğuna şaşarak
kımıldamadan durdum.
Sonra saygıyla toprağa oturdum,
dayadım sırtımı duvara.
Bu anda ne düşmek dalgalara,
bu anda ne kavga, ne hürriyet, ne karım.
Toprak, güneş ve ben...
Bahtiyarım...”

1. Giriş

Bu çalışmada, Fransız filozof ve sosyal teorist Michel Foucault'nun beden ve iktidar üzerine söz ettikleri ele alınarak Türk şair Nazım Hikmet Ran'ın yapıtları ve yaşamı irdelenecektir. Bedenin, iktidarla ilişkisini ve özne kavramını farklı açılardan ele alan Foucault, bu ilişkileri başka türlü yorumlamaktadır. Bu yorumlama, iktidarın bedeni sınırlama yönteminin değiştiği üzerinden ilerlerken sınırlanan bedenin niçin sınırlandırıldığına da açıklama getirmektedir. Bir takım sınırlandırma ve sınıflamaları ele alan Foucault'ya göre bu unsurlar, iktidarlar tarafından şekillenir.

Türk şair Nazım Hikmet Ran da, uzun yıllar fikirlerinden ötürü hapis yatmıştır. Foucault'nun bahsettiği sınırlandırmaların bir tanesi de hapishane kurumları olduğu için bu çalışmada Nazım Hikmet'in hapis yatması ve bu hükümlülük durumunun bedeni üzerindeki etkisi, şiirlerinden anlaşılmasına çalışılacaktır. Betimleyici analiz yöntemi kullanılarak şiirleri metin içinde ve "Ekler" başlığı altında sunulurken şairin yaşamından da bahsedilecektir.

1.1. Nazım Hikmet Ran'ın hayatı

Romantik komünist, romantik devrimci veya kendi şiirinde kendini betimlediği biçimde Mavi Gözlü Dev Nâzım Hikmet Ran, 17 Ocak 1902'de Selanik'te dünyaya gelmiştir. Oyun yazarı, romancı ve büyük bir Türk şairidir. Babası Hikmet Bey, Hamburg konsolosluğu yapmış ve Selanik'te Hariciye Nezaret'i'nde memur olarak çalışmıştır. Siyasi nedenlerle buradaki görevinden ayrılmak durumunda kalan Hikmet Bey, daha sonrasında da yayınevi yöneticiliği yapmıştır. Dedesi Nazım Paşa ise, Diyarbakır, Halep, Konya, Sivas ve Selanik'te valilik yapmış ve hatta Selanik'in son valisi olmuştur. Mevlevi tarikatına tabi olan Nazım Paşa, özgürlükçü bir kişidir. Nazım Hikmet de mistik yönelimleri ve şiire olan yeteneği ve ilgisinden dolayı dedesi Nazım Paşa'dan çok etkilenmiştir denebilmektedir. Ayrıca, babası Hikmet Bey'in İstanbul'daki görevinden ayrılarak yayınevi yöneticiliği yapmaya başlamadan önceki dönemde, Nazım Hikmet ve ailesi, dedesi Nazım Paşa'nın Halep'teki konağına taşınmış ve bir süre orada yaşamıştır (Bezirci, 2016: 13).

Nazım Hikmet Ran'ın annesi piyano çalan, resim yapan, Fransızca bilen Ayşe Celile Hanım'dır. Celile Hanım'ın babası ise, bir dilci ve eğitimci de olan Hasan Enver Paşa'dır. Hasan Enver Paşa, 1848 Polonya'daki ayaklanmalar esnasında Osmanlı İmparatorluğu'na göç eden ve Osmanlı vatandaşı olan Mustafa Celalettin Paşa'nın oğludur (Lehçe: Konstanyn Borzeczki, d. 1826 - ö. 1876). Nazım Hikmet'in yolu, yıllar sonra tekrar büyük dedesinin memleketine düşecektir ve dedesinin soyadı Borzeczki'yi kullanacaktır. Osmanlı ordusunda subay ve önemli bir kişi olan Mustafa Celaleddin Paşa'nın, "Les Turcs anciens et modernes" (Eski ve yeni Türkler) adlı kitabı, Türk tarihini inceleyen değerli bir eserdir. Annesi Celile Hanım, diğer aile bireyleri gibi özgürlükçü düşünceyi destekleyen birisidir. Özel öğrenim görmüş olan ve çok iyi derecede Fransızca bilen ressam Ayşe Celile Hanım, aynı zamanda çocuklarına Baudelaire'den ve Lamartine'den şiirler okumaktadır (Bezirci, 2016: 15). Annesinin babası, dil ile ilgilenmiş olan Enver Paşa'dır. Enver Paşa, Hindistan, Çin ve Japonya'da üst düzey askeri görevlerde bulunmuş; kumandanlık yapmıştır (Nureddin, 2018, 38). Celile Hanım'ın kız kardeşi Münevver Hanım da şair Oktay Rifat'ın annesidir (Nureddin, 2018: 47-48).

Gençlik yıllarında, İstanbul'un ve memleketinin işgalini üzüntü içinde seyreden Nazım, Türk halkının işgalci güçlere karşı başlattığı direnişe destek vermektedir. Ailesinden habersiz, Milli Mücadele'ye katılmak üzere Anadolu'ya gitmek isteyen Hikmet, bizzat Mustafa Kemal Atatürk ile tanışır ve öğretmen olarak daha faydalı olacağı düşünüldükçe askere alınmaz, Bolu'ya öğretmenlik yapmak üzere görevlendirilir. Çocukluk arkadaşı Vâlâ Nureddin (Vâ-nû) ile beraber yola koyulan Hikmet, önce Ankara'ya harcırah almaya; ardından da görev yapmak üzere Bolu'ya gidecektir. Bu uzun yolculuğun ilk durağı da İnebolu'dur (Nureddin, 2018: 71-80). Anadolu'ya ilk defa gerçekten temas etmiş olan Nazım, buradaki insanların yaşam koşullarını direkt deneyimlemiştir. Onların yaşam koşulları şairi çok üzmüştür. Nazım'ın halka yönelmesinin ve sosyalist gerçekçilik akımını benimseyerek hayat boyu bu çizgide eserler vermesinde ilk adımın bu Anadolu seyahatleriyle atıldığı iddiasında bulunulabilmektedir.

Sonrasında, Batum üzerinden Moskova'ya giderek Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde siyasal bilimler ve iktisat eğitimi alır. Moskova'da devrimin ilk yıllarına tanık olurken komünizm doktriniyle de

tanışır. 1924'te Moskova'da, ilk şiir kitabı "28 Kanunisani" yayımlanır. Aynı sene Türkiye'ye dönerek "Aydınlık" dergisinde çalışmaya başlar, fakat dergide yayınlanan şiir ve yazılarından dolayı on beş yıl hapsi istenir. Bu sebeple, Sovyetler Birliği'ne geri döner. 1928'de "Af Kanunu"ndan faydalanarak Türkiye'ye geri gelir. "Resimli Ay" dergisinde çalışmaya başlar. 1938'de, 28 yıl hapis cezasına çarptırılır. 12 seneden fazla süren hapis hayatından sonra askere alınacağı ve öldürüleceği kaygısıyla 1950 yılında Stalin yönetimindeki Sovyetler Birliği'ne gider. Nâzım Hikmet, 1951'de Bakanlar Kurulunca Türk vatandaşlığından çıkarılır. Büyük dedesi Mustafa Celaleddin Paşa (Konstantin Borzecki)'nın memleketi Polonya'nın vatandaşlığına geçer ve tekrar dedesinin soyadı olan Borzecki'yi alır. 3 Haziran 1963 tarihinde, Moskova'da, 61 yaşında geçirdiği bir kalp krizi sonucunda hayatını kaybeder.

1.2. Nazım Hikmet'in Edebi hayatı ve eserleri

Nazım Hikmet, siyasi kimliği daha ön plana çıkmış bir kişi olsa da, onun Türk şiirine ve sanatına katkıları yadsınamayacak derecede büyüktür.

Modern Türk Edebiyatı, Divan edebiyatı ile Halk edebiyatının geleneğinden gelmektedir. Özellikle Divan edebiyatı, fikir açısından İslami ilimlerden; edebi sanatlar, vezin ve şekil bakımından ise İran Edebiyatı'ndan etkilenecek kendi gelişimini sağlamıştır. Öze ve biçime ait özgün nitelikleri, estetik kavramındaki derinlik, imge zenginliği, kapalı söyleme biçimi ile yorumu açık oluşu Divan edebiyatını geçmişten günümüze uzanan bir yazın türü olduğunun göstergesidir. Modern Türk şiirinde, Ahmet Haşim, Oktay Rifat ve Attila İlhan gibi geleneğe bağlı şairler vardır. Ran ise geleneğe bağlı kalarak yenilikleri de devingen bir biçimde sürekli yapıtlarında kullanmıştır. Uyaksız şiirler yazan ilk Türk şairi olmasının yanı sıra, toplumcu gerçekçi yapıtları, biçim ve içerik olarak yepyeni şiirleri ve insancıl dünya görüşüyle Türk şiirine büyük katkı sağlamış olduğu iddia edilebilmektedir (Öztekin, 2008: 131-133).

Nazım Hikmet de kendi şiirini açıklarken tüm şekillerden faydalandığını belirtmektedir. Halk edebiyatı veznini de kullandığı gibi vezinsiz, en basit konuşma diliyle de yazdığını anlatmaktadır. Seveda, barış, yenilik, sevinç, yaşam, ölüm, kederden, umut ve umutsuzluk gibi pek çok temayla yazdığını ve insana özgü olan her şeyin şiirlerinde var olmasını istediğini ifade etmektedir. Niyetinin, yapıtlarında okuyucusun kendine dair şeyler bulması olduğundan söz etmektedir (Fuat 2007: 68).

İştip Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden Doç. Dr. Mariya Leontiç Nazım Hikmet hakkında yaptığı çalışmanın sonuç kısmında ünlü şairi tanımlarken onun Sovyet coğrafyasıyla ilişkisine vurgu yapmaktadır. Ona göre şairin deneyimleyebildiği sosyalizm, fikirlerine ve sanatına yansımıştır ve yaratıcılığını oldukça geliştirmiştir. Tanzimat ve Cumhuriyet dönemlerinde gelişen dünya algısı ve sanat anlayışının, sosyalizm ile tanışmasıyla yeni bir döneme girdiğini ifade etmektedir. Sanatında, toplumcu gerçekçi ton açıkça görülebilirken sıradan insanların gündelik yaşamları onun yapıtlarının konusu olmuştur. Mehmet Akif İslamcılığa, Ahmet Haşim neo-sembolizme, Yahya Kemal neo-klasisizme sıkıca bağlıyken Nazım Hikmet'in, lirik toplumcu gerçekçi şiirleriyle yeni Türk yazınına farklı bir soluk getirdiği iddiasında bulunmaktadır. Leontiç, ilaveten şairin lirik ve epik şiirlerinde somut güzellikleri, gerçek romantizmi ve serbest vezni kullandığını ve devrim diyalektiğini de şiirlerinde bir araya getirebildiğini ifade etmektedir. İnsanından söz ederken onların gerçek yaşamlarını dizelerine aktarabilen Ran'ın, sıradan kişileri bu sayede onurlandırdığına da vurgu yapmaktadır. Nazım Hikmet Ran'ın, bu tarzda uzun yıllar tek isim olduğunun da altını çizmektedir (Leontiç, 2016: 278).

Nazım Hikmet Ran, Memleketini ve Türk dilini seven, Türkçe'nin gelişmesine katkıda bulunan, yeni biçimler yaratabilecek kadar yetenekli, kalıpları kırabilecek kadar özgür, her zaman insancıl, lirik, yalın,

özgün, yeniliklere açık, farklı akımlardan etkilenebilen bir şairdir. İlâveten, bu akımlardan edindiklerini içselleştirip özgünleştirebilen gerçek bir sanatçıdır. Aynı zamanda dedesi Nazım Paşa'nın Divan şiiri, Farsça beyit ve tasavvufa olan ilgisinden dolayı Nazım Doğu yazınına da oldukça yakındır. "Şeyh Bedrettin Destanı" adlı yapıtında, tarihsel olaylar üzerinden Arapça ve Farsça sözcükler kullanırken dilini canlı ve renkli tutmaktadır. Rubailerini ise, geleneği kendi istediği biçimde nasıl yorumlayabildiğinin göstergesidir. Memet Fuat bu rubailerini ilk materyalist-lirik rubailer olarak tanımlar (Fuat, 2006: 110).

Kendi adı da şiir yazan kimse anlamına gelen Nazım, ilk şiirine "Hala Servilerde Ağlıyorlar mı?" adını vermiş ve bu şiiri 1914'te kaleme almıştır. Şiir, 1918'de Yeni Mecmua'da yayımlanmıştır. Şiirlerinin yanı sıra Nazım Hikmet, tiyatro ve sinema ile de ilgilenmiştir. Pek çok film için senaryo yazıp çekimlerine katkıda bulunmuştur. Gazete yazıları, romanları, masalı, çevirileri ve öyküleri de olan Nazım Hikmet'in yazdığı "İvan İvanoviç var mıydı yok muydu?" ve "Ferhat ile Şirin" gibi ünlü tiyatro eserleri, kendisinin bir zamanlar iddia ettiği gibi Paris ve New York gibi dünya başkentlerinde sahnelenmiştir (Öztek, 2008: 135-136).

2. Yöntem

Bu çalışmada, betimleyici analiz yöntemi kullanılarak Michel Foucault tarafından ortaya atılan bir takım kavramlar, Türk şair Nazım Hikmet Ran'ın yaşamı ve yapıtlarıyla ilişkilendirilecektir. Ardından, bu ilişkileri ortaya koyabilmek adına, şairin bazı şiirleri metin içinde ve çalışmanın "Ekler" kısmında çalışma nesnelere olarak gösterilip çalışmanın konusu desteklenmeye çalışılacaktır.

2.1. Michel Foucault ve beden kavramı

Ünlü Fransız düşünür, sosyal teorist, tarihçi, edebiyat eleştirmeni ve antropolog Paul-Michel Foucault, beden olgusuna klasik Batı düşünce biçiminden farklı yaklaşmaktadır. Kendi dönemi için alana yenilikçi ve farklı bir bakış açısı kazandıran Foucault, özellikle modern toplumlarda ayrıştırılan veya nispeten "normal" algısından farklı olan bedenlere odaklanmaktadır. "Modernlik" kavramını, ayırt edilen bedenler üzerinden işleyen bir sistem olarak tanımaktadır. Foucault, modern zamanlarda, yönetimlerin okullar, hapishaneler ve hastaneler gibi kurum ve kuruluşları güvenli alan ilan ederek bireyleri yani bedenleri, bu güvenli bölgelere yerleştirmek suretiyle onları kontrol etmeyi amaçladığını iddia etmektedir. 18.yüzyıldan 20.yüzyıla kadar olan süreçte iktidarların bu mekanizmalar aracılığıyla bedenleri etkili bir biçimde kuşattıklarını belirtmektedir. "Deliliğin Tarihi" adlı ilk yapıtında, 17. yüzyılda Avrupa'da meydana gelen sosyal dönüşümü "büyük kapatılma" olarak nitelendirmektedir. Bu kitabında, Büyük Kapatılma olgusunu tek başına bir alt başlıkta irdeleyen Fransız düşünür bu savını desteklerken, 1656 senesinde, Paris'te kurulan Hoptital General (Genel Hastane) adlı kurumu örnek göstermektedir. Söz konusu hastanenin, kuruluşundan sonraki birkaç ay gibi kısa bir sürede, Paris nüfusunun büyük bir kısmını gözetim altına almış olduğunu belgelere dayanarak belirtmektedir (Foucault, 2017: 85-100; Kılınç, 2007: 11-17).

Ama Foucault, yeni kurulan Hopital General'in, işleyiş ve amaç açısından tıbbi düşünce ve gayeden uzak olduğunu iddia etmektedir. Ona göre tıbbi amaçlar gütmeyen bu hastane, o dönemde Fransa'da örgütlenmekte ve büyümekte olan monarşi ve burjuvazinin araç olarak kullandığı bir kurumdur. Hastaneye yatırılan bireyler de deli, hasta, eşcinsel ve maddi durumu oldukça kötü kişilerdir. Bu kişilerin en çarpıcı ortak özellikleri ise bedensel engelli oldukları için ya da başka sebeplerden ötürü çalışmayan ya da çalışmak istemeyen; evi, işi veya geliri olmayan bireylerdir. Hepsini aynı yere kapatılmış olan bu bireylerin toplumdan soyutlanıp monarşi tarafından kuşatılmasını ise Foucault, direkt

ekonomik ve siyasi nedenlerle açıklamaktadır. 18. yüzyıla kadar, bireyleri sınıflandıracak, ayrıştıracak ve kapatacak hastane, akıl hastanesi ve hapishane gibi kurumların var olmadığını referans alarak, 17 yüzyıldaki bu toplumsal dönüşüm, hastane ve hapishane gibi modern kapatma olarak ifade ettiği kurum ve kuruluşların doğuşuna önyak olmuştur.

Daha etkin bir önlem olarak belirttiği kapatmayı, Fransa, İngiltere ve Almanya gibi sermaye sahibi toplumlar, işsizlik, el emeği ve kapitalizm olgusuyla karşılaşınca uygulamaya koymuşlardır (Akgündüz, 2013: 8-9).

Fransız Devrimi ile toplumda oluşan değişiklikler sonucunda, kapatılanlar içinden de ayrım yapılmaya başlanmıştır. Kapatılma aracı olarak kullanılan kurum ve kuruluşlar, akıl hastaneleri, tımarhaneler, genç ıslahevleri ve suçlular hapishanesi olarak çeşitlenmeye başlamıştır. Bu seneleri aynı zamanda, kapitalist düzenin kaynak olarak ihtiyaç duyduğu insan bedenini, doğrudan siyasi ve ekonomik müdahalelerle kontrol altına almaya başladığı bir dönem olarak kaydetmektedir. Tanınmış filozof, bu kurum ve kuruluşların da ekonomik gayelerle kurulduklarını ancak zamanla aslında daha maliyetli olmaya başladıklarını ifade etmektedir. Bu kurum ve kuruluşları, toplumu denetleme ve kapitalizm için gerekli olan iş gücünün sağlanması olarak nitelemektedir. Ona göre, 18. Yüzyılda Avrupa'da meydana gelen dönüşüm ve yeni gelişmeler ışığında, yönetimler yani iktidarlar, bireyleri uysallaştırıp daha verimli hale getirebilme için bedensel zorlama ve fiziksel şiddetten uzaklaşmışlardır. Bunların yerineyse kişilere belirli dayatmalar ve kabul edilme koşulları oluşturan ve bu koşulları fark ettirmeden dayatan daha etkili bir mekanizma oluşturmuşlardır. Michel Foucault, Avrupa kültüründe, delilik, hastalık, suç ve cinsellik vb. deneyimlerin, özneyi istenilen noktaya dönüştürme anlamında iktidarlarca kullanıldığını belirtmiş ve her bir unsuru da ayrı ayrı kitaplarında incelemiştir. (Foucault, 2017: 92-100).

İktidar, özneyi yapılandırırken, beden genelde görmezden gelinmiştir ve böylece tarihsel süreç içinde, beden bazen bastırılarak kontrol edilmeye çalışılmışken bazen de ona özgü ihtiyaçlar açığa çıkartılarak beden denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Yaptığı araştırmalar, Michel Foucault'yu, bedenin önce kilise, ardından da kapitalizm ve siyasi kurumlar aracılığıyla kontrol altına alınıp şekillendirilmeye çalışıldığı sonucuna götürmüştür. Hristiyan ahlakının kontrol mekanizmasında, bedeni araç olarak kullanma yöntemi olduğunu ortaya koymaktadır. Aydınlanma Çağı ile birlikte ortaya çıkan iktidar sistemlerinin benzer mekanizmalar kullanıp bunları çoğaltarak bedenleri kontrol altına almaya çalıştıklarını ifade etmektedir. Modernizm söylemleriyle beraber başta beden olmak üzere cinsellik de bir söylem nesnesine dönüşmüştür ve bu mekanizmalarca yaratılan öznenin cinselliği de bilimsel söylem olarak değerlendirilmiştir (Foucault, 2017: 99-107).

Fransız düşünür Michel Foucault, incelemelerinde söyleme önemli bir yer ayırmaktadır. Söylemi, bir iktidar aracı olarak açıklarken etkisini de direkt olarak değil, dolaylı olarak gözlediğini söylemektedir. İrdelemek için Foucault, hukuk dışı kısıtlamaları ele alır ve delilik özelinde, doktorların ve hastanelerin hastalar üzerindeki iktidarını incelerken cinsellik özelinde de söylemi incelemektedir. Foucault, araç olarak söylemi kullanırken, iktidarların bireylere etki etme durumlarını da açıklığa kavuşturmuştur. Burada, bu yöntemin ilgi çekici olduğu söylenebilmektedir. Ona göre, iktidarlar disipline etmek için, baskı, zorlama veya fiziksel bir yaptırım yapmaz. Aksine, söylem aracılığıyla bireylere istediklerini empoze etmektedirler. Bu sayede ise, iktidarlar, toplumun tüm katmanlarında vardır ve özneyi istediği biçimde şekillendirebilmektedir. İstenilen özne, belirli tarihsel söylem ve pratiklerle şekillendirilirken aynı zamanda "normal" olan ilan edilir. Normal olarak addedilen özne, otomatik olarak iktidara da itaat etmektedir. Böylece ikisi de yarattıkları düzende sorunsuzca varlıklarını sürdürebilmektedirler. Bireyler, bireyselleşme sürecini kendisine sunulan söylemle değerlendirirler ve iktidarlar da bu süreci

daha etkili işletebilmek adına ceza, denetim ve disiplin gibi unsurları işleyen kurum ve kuruluşları var etmektedirler (Akgündüz, 2013, 13-15). Foucault, "Cinselliğin Tarihi" adlı kitabında, beden, modern dönem öncesi, Hristiyan ahlakıyla ve baskısıyla kontrol altına alındığını belirtmektedir. Modern zamanlarda da bu görevi tıbbi bilimler üstlendiğini iddia etmektedir (Foucault, 2007, 23).

18. yüzyıl ile beraber iktidarlar bedenlere müdahale için cinsellik olgusunu kullanmaya başlamışlardır. Cinsellik tabulaştırılırken, doğum oranı, evlenme yaşı, gebelik, cinsellik başlangıç yaşı vb. gibi kavramlar üzerinden oluşturulan söylemler ve "normalleştirme" misyonlarıyla bedenler dolaylı yoldan kontrol edilebilmiştir. Foucault'ya göre, psikiyatri ve tıp aracılığıyla bedenleri etkileyebilen iktidarların kontrol mekanizmalarına cinsellik kavramı çerçevesinde eğitim ve aile unsurları da girmektedir. Cinselliğin kontrolü için kadın bedenlerinin histerikleştirilmesi, çocuk cinselliğinin eğitim bilimselleştirilmesi, doğurganlık davranışının toplumsallaştırılması, sapkın hazların psikiyatristleştirilmesi olarak dört ana başlık belirtmektedir (Foucault, 2007, 79-80).

17. ve 18. yüzyıllardan başlayarak iktidarların bahsedilen unsurlarla özneyi kontrol ederek, denetlemesi ve kendi standartlarına yani "normaline" uydurma çabalarına tıp ve doğum, ölüm, sağlıklı yaşam gibi kavramları da ekler ve toplamının kontrol altında tutulmasını da "Biyo-iktidar" olarak tanımlar. 19. yüzyıl itibarıyla ortaya çıkan bu biyo-iktidarları açıklarken Foucault, onların sağlık ve cinsellik kavramları üzerinden öznelerin bedenlerini kullanılan nesnelere dönüştürmek ve böylece özneleri "normalleştirmek" amacı içinde olduklarını iddia etmektedir. Biyo-iktidarların yegâne kaygısının iş gücü olduğunu savunan Fransız filozof, bu noktada öznelerin farklılıklarının yok edilerek standartlaştırılmak istediklerini; bu süreçte de duygu, düşünce ve arzu gibi bedensel ve tinsel özelliklerinin reddedildiğini vurgulamaktadır. İktidarların bireylere sunduğu yaşam ve söylem "normal" olarak addedilirken kendi standartlarına uygun olmayanlar da "anormal" olarak nitelendirilmektedir. Anormal olan da ıslah edilip biyo-iktidar unsuruyla normalleştirilmeye çalışılmaktadır. Yaşamsal kuralları iktidarlarca sınıflandırılan ve düzene sokulan modern özneler, tüm bu kararları da özgür iradeleriyle aldıklarını var sayarak kendi denetimlerini sağladıklarına inanmaktadırlar (Foucault, 2007: 103-106).

2.2. Foucault: Hapishanenin Doğuşu

Fransız filozof Michel Foucault, beden-iktidar ilişkisiyle ilgili olarak hapishanelere de değinmektedir. Yapıtlarından "Hapishanenin Doğuşu" adlı kitapta, ilk önce Damien olayını ele alır. Damien, dönemin kralını öldürdüğü için feci işkenceler çektilerikerek öldürülür. Bu olay öyle etkilidir ki ardından cezalı kişilerin bedenlerine daha az acı çektiren yöntemler uygulanmaya başlanmıştır (Foucault, 1992: 3-12).

19. yüzyıl ile beraber direkt bedene yapılan işkence ve eziyet odaklı sistem terk edilmiş ve yerini disiplin edici cezalara bırakmıştır. Böylece beden, eziyet edilen ve cezalandırılan bir nesnen; ehlileştirilebilen, terbiye edilebilen ve kontrol altına alınabilen bir nesneye dönüşmüştür. Bu ehlileştirme kurumları için Foucault hapishane, tımarhane, karantina, hastane gibi yerleri örnek göstermektedir. Esasen ona göre bu kurumlar, bu düzenin aracı olarak kurulmuşlardır ve bireyleri iktidarın istediği biçime sokmak gayesiyle çalışmaktadırlar. Ona göre, disipline edici söylem oldukça etkilidir ve fiziksel olarak bedeni cezalandırmak yerine beden olarak kişiyi ve ruhu cezalandırmaktadır. Hedeflenen, suçlu bedeninin fiziksel acılarla cezalandırılması değil, beden içindeki ruhun dönüşümünü sağlayarak onu uysallaştırmak ve sonuçta iktidarın istediği normalde elde etmektir.

Foucault disipline edici iktidar söylemini gerçekleştiren mekâna örnek olarak 19.yüzyıl hapishanelerinden olan "Panopticon" adını örnek olarak vermektedir. Kitabının giriş kısmında da bu yapılardan kendi savını destekler nitelikte fotoğraflar eklemiştir (Foucault, 1992: viii- xxviii). Bu yapılar, dikdörtgendir ve avlu ortasında, içinde bekçi olan bir kule vardır. Yapı, bekçi her bir hücreyi görüp gözleyebilirken hücreler bekçiyi göremeyecek biçimde inşa edilmiştir. Mahkûmlar diğer mahkûmlarla iletişimde değildir, yani birer bilgi nesnesiyken iletişim öznesi olamamaktadırlar. Burada Fransız filozofun vurgu yaptığı nokta, hapishanedeki bekçi ya da gardiyanın iktidarı temsil ettiği ve hapishanede mahkûm olarak bulunan öznelere beden ve zihinlerini kontrol etme ve gözetleme eylemidir. Mahkûm davranışları hakkında yorum yapmakta ve onları sürekli izleyebilmektedir. Bu sayede hükümlüler, toplumdan ve büyük ölçüde diğer bireylerden soyutlanmakta ve iktidarın söylemine ve uysallaştırmasına maruz kalmaktadır.

Foucault, söyleme büyük önem atfetmekte ve onu güç olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla söylemi yani gücü elinde tutan iktidardır ve bu sayede bedenleri ve ruhları kontrol altında tutabilmekte ve onları istediği biçimlere sokabilmektedir. Ceza, kuşatma, kıyafet belirleme, eğitime, terbiye etme ve yargılama gibi müdahaleleri söylem ve medya unsurlarıyla sağlayabilen iktidarların artık beden ve ruh üzerinde ne kadar etkin olabildiklerini ortaya koymaktadır. İlaveten ona göre, bu detaylı örneklendirme ve ilişkilendirmeler, özne iktidar ilişkisinin, Ortaçağ'daki direkt bedene eziyet ederek cezalandırma yöntemine kıyasla ne kadar karmaşık, iç içe geçmiş ve anlaşılması zor olduğunu gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır (Foucault, 1992: 251-262)

Ceza ve disipline etme sistemlerinin, öznenin bedenine ve ruhuna zarar verirken bireyi de kimliksizleştirdiğini ifade etmektedir. Foucault, hapishane düzenini, politik bir unsur olan iktidarın bedenleri kontrol altında tutmasına bağlamaktadır (Akgündüz, 2013: 11-12).

3. Analiz

3.1. Analiz: Foucault ve Nazım Hikmet, beden ve hapishane

Çalışmanın bu kısmında, kontrol altına alınmaya çalışılan bedenler için bir örnek olarak tanınmış Türk şair, romancı ve yazar Nazım Hikmet Ran verilecektir. Fransız filozof Michel Foucault'nun "sınırlandırılmış beden" kavramına örnek olarak şairin hapishanede yazdığı, ruhunun ve bedeninin sınırlandırma sonucunda çektiği acıları gösteren birkaç şiir seçilmiştir. Bu şiirlerde, Hikmet ile beraber ailesinin de maddi ve manevi acılar çektiği açıkça yazmaktadır. Daha fazla şiir örneği ise "Ekler" başlığı altında örnek olarak sunulmuştur. Hikmet'in son hapishane yılları olan 1938-1950 yılları arasında gönderildiği Bursa, İstanbul, Çankırı ve Ankara hapishanelerinden yazdığı şiirlerin büyük çoğunluğu, başlık yerine yazım tarihleriyle sınıflandırılmışlardır. Bu çalışmanın Bulgular ve Ekler kısmında tema ve tarihleri göz önünde bulundurularak seçilen bu tür şiirlerin bir kısmı mevcuttur. Metin içinde ve Ekler başlığı altında şiirler, kronolojik olarak dizilmişlerdir.

4. Tartışma ve bulgular

Nazım Hikmet Ran, Milli Mücadele'ye katılmak amacıyla önce Anadolu'ya gitmiş ve oradaki insanların yaşam koşullarına direkt şahit olmuştur. Burada, yine çevresinin standartlarına uyamamasından dolayı çok fazla kalamamıştır. Okuduklarının da etkisiyle eğitim almak için Sovyet Rusya'ya gitme kararı almıştır. Rusya'ya ilk sefer gidişiyile daha önceden öğrenip tesirinde kaldığı komünizm öğretisi, onun için daha anlamlı olmuş ve tüm yaşamına etki etmiştir (Babayev, 1976: 113-115). Bu öğretisi, Nazım'ın

dönemi için yeni bir öğretilerdir çünkü temelleri 19. yüzyılda “Das Kapital” adlı kitaplarıyla Karl Marx tarafından atılmıştır. Nazım’ın vatanı Türkiye de, yeni düşman işgalinden kurtulmuş ve yepyeni bir düzen kurmuştur. Mustafa Kemal Atatürk’ün önderliğinde, Türk halkı, canla başla çalışarak düşmanı ülkesinden göndermeyi başarmıştır ve Atatürk, padişahlık gibi tekil bir karar mekanizması yerine çoğulcu bir demokrasi olan cumhuriyet yönetimini yönetim biçimi olarak belirlemiştir. İnsancıl ve herkese eşit mesafe durabilen cumhuriyet yönetimi, kendisini tehdit etmediği sürece, farklı sesleri ve düşünceleri var etmeyi amaçlamıştır. Rusya’daki eğitimini tamamladıktan sonra Türkiye’ye dönen Nazım, orada öğrendiği teknikleri ve yenilikleri kullanırken gelenekselden de uzaklaşmamıştır. Geliştirdiği yepyeni tarz ve yalın dille tüm insanlığın sorunlarını kaleme almayı hayatı boyunca kendine gaye edinmiştir çünkü yazdığı mektuplardan da anlaşılabilir gibi onu Anadolu’da gördüğü fakirlik de Rusya’daki sefalet de aynı derece yaralamaktadır. Bu biçim ve içerikle yazdığı yapıtlarını, cumhuriyetin ilk yıllarında özgürce yayımlayabilmiştir. Ancak Cumhuriyeti yıkıp yerine farklı bir düzen getirmeyi hedefleyen Şeyh Sait İsyanının ardından kurulan İstiklal Mahkemeleri, tüm farklı politik söylemlere karşı çok daha tedbirli olmak zorunda kalmıştır. Böylece, cumhuriyetten farklı bir politik sistem olarak adlandırılabilir olacak komünizm fikri ve onunla ilişkili yazılar da o dönemden sonra yasaklanmaya başlamıştır (Sertel, 2018: 147-148). İlk olarak, Rusya’ya ikinci defa gidişinin ardından Hopa’da tutuklanmış ancak hakkındaki suçlamaların yetersizliğinden serbest bırakılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk’ün hastalandığı ve sonrasında vefat ettiği 1938 senesinde, Nazım Hikmet Ran, yazdıklarından dolayı yargılanmış ve tutuklanmıştır. Yalnızca şiirleri askeriyede bulunduğu için orduyu isyana teşvikten hüküm giymiştir. Suçunu kendisi bile anlayamamıştır ve buna oldukça içerlemiştir (Sertel, 2018: 165-169). 12 yıl süren toplam hükümlülük halinde, sağlığını yitirmiş, işsiz ve parasız kalmıştır. Ailesine para gönderebilmek için sevmediğini ifade ettiği çeviri işleri almıştır. Fikirlerini de ısrarla terk etmeyen ve onlara sıkı sıkıya tutunan Hikmet, inandığı şeyler uğruna bedeninin cezalandırılmasını kabul etmiş olmaktadır. Çalışmanın bu kısmında, on iki yıldan fazla sürecek son hapis yıllarından, o dönemki eşi olan Piraye’ye, çocuklarına ve özgürlüğüne olan hasretini gözler önüne seren şiirlerden örnekler sunulacaktır. Şairin, bir suç işlemediğini bildiğinden kısa süreli hapis yatmaları gibi bu son hapis yaşamının da kısa süreceğini var saymakta olduğu yazdıklarından anlaşılabilir.

Fransız filozof Michel Foucault, 19. Yüzyıla gelindiğinde, bedene direkt uygulanan işkence yöntemiyle cezalandırma yerine artık disiplin edici cezalandırmaların uygulanmaya başlandığını ifade etmektedir. Bu sayede daha insancıl görünen yönetimlerin, bedenlere alenen uygulanan eziyetler yerine onları kontrol altına alınan ve uysallaştırılabilen birer nesne haline getirdiğini öne sürmektedir. Hapishane, tımarhane, hastane, psikiyatri klinikleri gibi devlet eliyle kurulmuş ve işleyen kurumları Foucault, ehlileştirme kurumları olarak nitelemektedir. Ona göre, farklı amaçlı gibi görünseler de aslında sözü geçen kurumlar, bireyleri ıslah etmek yani iktidarların istediği standart bireyler haline getirmek amacıyla kurulmuştur. Disipline edici kurumların, onların yöntemleri ve söylemlerinin fiziksel işkenceden çok daha etkili olduğunu savunmaktadır. Beden ve ruh yani özne, bu sistemde birlikte cezalandırılırken bireyin acı çekme şekli de değişmektedir. İktidarların amaçlarının bu kurum ve kuruluşları aracı olarak kullanarak ruhları, özneleri cezalandırmak, sınırlandırmak veya onları bir yerlere kapatmaktır. Böyle acı çeken, sınırlanan bedenin dönüşmesi, uysallaşması ve istenilene uyum sağlaması beklenmektedir. Sonuç olarak da birey “normal” olarak addedilirse süreç başarıyla tamamlanmış olmaktadır.

Michel Foucault’nun betimlemelerine denk düşecek biçimde, düşüncelerinden dolayı beden cezalandırılmış bir şair olan Nazım Hikmet, 1938-1950 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti’nin mevcut iktidarının belirttiği bazı kural ve standartların dışına çıkmış olduğu için cezalandırılmış savında bulunulabilmektedir. Hikmet’in, bedeninin önceden de sınırlandırılmış ancak bu sınırlama kaldırılmıştır.

Şairin hapse kalması için bir sebep olmadığını düşündüğü yazdığı mektuplarda görülebilmektedir. Yalnızca fikirlerini savunduğu ve onları yazdığı için iktidar tarafından tehlikeli görülüp ehlileştirilmek amacıyla hapis cezasına çarptırılmıştır. Hapis yatma sebebini bile uzun süre öğrenemeyen şair, fikirlerinde diretmiştir. Ancak hapis hayatının yine de kendisi için oldukça zorlayıcı olduğu belirtilebilmektedir. Varlıklı bir aile ile rahat bir yaşam süren Nazım Hikmet, eşini ve çocuklarını bırakarak bir yere kapatılmış ve bedeni sınırlandırılmıştır. Ailesi için ancak adı yazılmadan yapabileceği çeviriler sayesinde para kazanabilmektedir. Bu durumun onu üzdüğü eşine ve arkadaşlarına gönderdiği mektuplarda açıkça yazmaktadır (Sertel, 2018, 455-459). Ayrıca bir süre sonra sağlık sorunları da baş göstermiştir (Fuat, 2000, 283). Bursa, İstanbul, Çankırı ve Ankara haphanelerinde geçirdiği 13 yıla yakın bu sürecin başlarında, Hikmet'in daha umutlu olduğu ve suçsuzluğunun ispatlanıp yine özgürlüğüne kavuşacağına dair beklentilerinin olduğu kaleme aldığı şiirlerde görülebilmektedir. Eşi Piraye'ye gönderdiği ve düşüncelerinin dışavurumu olarak nitelendirilebilecek olan şiirlerine örnek şöyle gösterilebilir:

Örnek 1: 26 Eylül 1945

"Bizi esir ettiler,

bizi hapse attılar :

beni duvarların içinde,

seni duvarların dışında.

Ufak iş bizimkisi.

Asıl en kötüsü :

bilerek, bilmeyerek

hapisaneyi insanın kendi içinde taşıması...

İnsanların birçoğu bu hale düşürülmüş,

namuslu, çalışkan, iyi insanlar

ve seni sevdiğim kadar sevmeye lâyık... "(Ran, 2016, 623).

Yukarıdaki dizelerde de benzer tonda, umudunu yitirmemiş ancak dönemin iktidarıyla çeliştiği için esir edilen kendi bedeni ve sevdiğinin bedeninin çektiği acıları birkaç dizeyle anlatmaya çalışmıştır.

Örnek 2: 5 Ekim 1945

"İkimiz de biliyoruz, sevgilim,

öğrettiler :

aç kalmayı, üşümeyi,

yorgunluğu ölesiye

ve birbirimizden ayrı düşmeyi.

Henüz öldürmek zorunda bırakılmadık

ve öldürülmek işi geçmedi başımızdan.

İkimiz de biliyoruz, sevgilim,

öğretebiliriz :

dövüşmeyi insanlarımız için

ve her gün biraz daha candan

biraz daha iyi

sevmeyi..." (Ran, 2016, 625).

Örnek 2'de ise, hapse girili birkaç sene geçmiş olsa da Nazım Hikmet'in umudu yitirmediği ve fikirlerini değiştirmeyeceği yukarıda yazdıklarından anlaşılabilir. O, hapishaneyi başka türlü tanımlarken bir yandan da sistemleştirilmiş hapishane tanımını yapan Foucault'yu da desteklemekte olduğu ileri sürülebilmektedir. Yukarıdaki örnekte, şair doğru bildiğinden şaşmamakta ve hümanist kişiliğini ön plana çıkarmaktadır. Fakat kendinin ve eşinin tutsaklığı ve çektikleri fiziksel acılar dizelerde yer almaya başlamıştır. Şiirinden, bahsettiği açlık, üşüme gibi fiziksel mağduriyetlere de ilk defa maruz kaldıkları çıkarılabilmektedir.

Örnek 3: 8 Ekim 1945

Çekilmez bir adam oldum yine :

uykusuz, aksi, nâlet.

Bir bakıyorsun ki

ana avrat söver gibi, azgın bir hayvanı döver gibi bugün çalışıyorum,

sonra bir de bakıyorsun ki

ağzımda sönmük bir cıgara gibi tembel bir türkü

sabahtan akşama kadar sırtüstü yatıyorum ertesi gün.

Ve beni çileden çıkartıyor büsbütün

kendime karşı duyduğum nefret

ve merhamet...

Örnek 3'te verilen şiirin ilk kısmında, Hikmet'in ruhunun sancıları net bir biçimde görülebilmektedir. Ruhsal gelgitlerini ve mutsuzluğunu açıkça yazmaktadır. Bu ruhsal sorunlarının kaynağının tüm gün yatmak olduğu çünkü bedeninin hapsedildiği anlaşılmaktadır. Ufak, bakımsız bir hapisane odasında şairin yapabileceği şeyler çok sınırlıdır. Büyük olasılıkla çektiği koşulların zorluğu ve fikirleri arasında da gidip gelmektedir. Kendine yakıştırmasa da geri adım atmaya ve özgürlüğüne kavuşmayı düşündüğü ileri sürülebilmektedir. Burada, hem ruhsal hem de bedensel olarak cezalandırılmış bir öznenin somut örneği olduğu ileri sürülebilmektedir (Ek. 5).

Örnek 4: Dokuzuncu Yıl Dönümü

“Dizboyu karlı bir gece,
sofradan kaldırılıp,
polis otomobiline bindirilip,
bir trenle gönderilerek
bir odaya kapatılmakla başladı maceram.
dokuzuncu yıl biteli üç gün oluyor.
koridorda, sedyede bir adam
yüzünde uzun demirlerin kederi,
açık ağzıyla sırtüstü ölüyor.
akla yalnızlık geliyor,
-iğren ve tam,
delilerin ve ölülerinkine yakın-,
ilki yetmiş altı gün:
sessiz düşmanlığında üstüme kapanan kapının;
sonra, saç bir geminin baş altında yedi hafta.
lâkin yenilmedik,
kafam:
ikinci bir insandı yanımda.
çoğunun yüzünü unuttum büsbütün,
yalnız, çok ince, çok uzun bir burundur aklımda kalan,

halbuki kaç kere karşımda oturup dizildiler.

bir tek kaygıları vardı, hakkımda hüküm okunurken:

heybetli olmak.

değildiler!..

insandan çok eşyaya benziyorlardı:

duvar saatları gibi ahmak,

kibirli,

ve kelepçe, zincir filân gibi hazin ve rezildiler.

evsiz ve sokaksız bir şehir.

tonla ümit, tonla keder.

mesafeler mikroskobik.

dört ayaklı mahlûklardan yalnız kediler.

yasaklar dünyasındayım.

yârin yanağını koklamak:

yasak.

çocuklarıyla yemek yiyebilmek aynı sofrada:

yasak.

aranızda tel örgü ve gardiyan olmadan

konuşmak kardeşinle, ananla:

yasak.

yazdığım mektubun kapatmak zarfını

ve zarfı yırtılmamış mektup almak:

yasak.

yatarken lambayı söndürmek:

yasak.

tavla oynamak:

yasak.

ve yasak olmayan değil,

yüreęinde gizleyip elde kalabilen şey:

sevmek, düşünmek ve anlamak.

koridorda, sedyede öldü adam.

götürdüler.

artık ne ümit, ne keder.

ne ekmek, ne su,

ne hürriyet, ne hapislik,

ne kadınsızlık, ne gardiyan, ne de tahtakurusu,

ve ne de karşında oturup yüzüne bakan kediler,

bu iş, bitti , tamam.

fakat devâm ediyor bizimkisi,

sevmek, düşünmek ve anlamakta devâm ediyor kafam,

dövüşemeyişimin affetmeyen öfkesi devâm ediyor.

ve sabahtan beri karacięer sancımakta berdevâm”

Örnek 4'te sunulan şiirde, 1950'de afla serbest bırakılmasından üç sene önce ve hapse gireli dokuz sene olmuşken artık tekrar özgürlüğüne kavuşacağına dair şair de umudunu kaybetmiştir. Hapishanede yaşadığı tüm ruhsal ve bedensel zorlukları ve yoklukları kaleme almıştır. Yasaklardan, bedensel olarak kısıtlanmaktan sıkılmıştır. Geri adım atmamakta kararlıdır ve dövüşmediği, böyle kapatıldığı için öfkeli. Fakat hapishane koşullarının bedeni ve ruhu üzerindeki olumsuz etkisi de yukarıdaki şiirinde açıkça görülebilmektedir. Bahsi geçen dizelerde, kapatılarak, sınırlandırılarak düşünmeye ve değişmeye zorlanan öznenin acısı da açıkça gözler önüne serilmektedir. Şair ayrıca bu şiirinde hapishane koşullarında kaybettiği sağlığına da değinmektedir. Karacięer sancısı olduğunu ve artık dayanması zor olduğu düşünülebilen bu sancının fikir ve ihtiyaçlarının önüne geçtiği sezilebilmektedir.

Tüm insanlığa ve umut dolu günlere inancı hiç bitmeyen şair Hikmet'in ilk yıllarında dışarı çıkacağına dair çok daha umutlu olduğu söylenebilmektedir. Yazdığı şiirlerde, bedeninin fikirleri yüzünden sınırlandırıp tahrip olmasından dolayı içerlemekte ve hatta zaman geçtikçe şikayet etmektedir. Nazım Hikmet Ran, on senedir tutsaktır. Hapishanede yıllar içinde deneyimlediklerini ve gözlediklerini çok iyi özetleyen bir şiir yazar. Hapse giren-çıkan diğer suçlulardan verdiği örnekler çok çarpıcıdır. Ayrıca, bu

şairinde, bedeni ve fikirleri on yıldır esir olsa da, kendisini esir edenler için söylediklerini yine haykırarak söylerken dik durabilmektedir. Ancak bedeninin ve ruhunun çektiği acılar da artık şiirlerinde belirgindir (Ek 7).

“Otobiyografi” adlı şiirini Nazım, vefatından iki sene önce kaleme almıştır. Burada yaşamı boyunca karşılaştığı tezatları belirtmektedir (Ek 8). Esasında basitçe yaşamın tezatlarını da vurgulayıp ortaya koyduğu söylenebilen şairin ömrü boyunca yaptığı seçimlerin oldukça bilinçli olduğu da gözlenebilmektedir. Fikirlerinden dolayı bedeni cezalandırılmış ve sağlığı bozulmuş olsa da, Hikmet düşündüklerini dillendirmekten vazgeçmemiştir. Bedeninin sınırlandırılması, bir zaman sonra çıkan afla nihayete ermiştir. Ancak Hikmet, yine de ülkesinde kalma konusundaki çekinceleri ve kendine karşı gerçekleşmesi olası planları duyunca ülkesini terk etmek durumunda kalmıştır. Memleketinden uzakta, hasret çekerek bedeni yine sınırlandırılmıştır denebilmektedir. İlâveten hapisanede bozulan sağlığı da 1950’den sonra yalnızca daha kötüye gitmiştir.

5. Sonuç

Hapishanelerin işlevleriyle ilgili farklı görüş ve fikirler beyan etmiş olan Fransız filozof Michel Foucault’un savlarını temel alarak bu çalışmada Türk şair, senaryo yazarı, yönetmen ve ressam Nazım Hikmet Ran ele alınmıştır. Şair Hikmet, varlıklı ve oldukça eğitilmiş bir aileye doğmuştur. Anadolu ve Sovyet Rusya’da gördüğü gerçek insan manzaralarının ardından yazdıklarının içeriğini değiştirmiştir. Etkilediği yeni Rus biçimleriyle eski Türk geleneksel şiirini ustaca yapıtlarında harmanlayabilen Hikmet, Bolu’da okumaya başladığı komünizm fikriyle ilgili yazılar üzerine Sovyet Rusya’ya eğitim almaya gitmiştir. Kendisiyle beraber o dönem Bolu’da bulunan arkadaşı Va-nu’nun belirttiği üzere, bu seyahate başka bir neden olarak da Hikmet’in Bolu’daki yaşama ayak uyduramaması gösterilebilmektedir. Bedeninin sınırlandırılması sürecinin başlangıcı olarak ele alınabilecek olan bu sürenin sonu Hikmet’in yaşamı değiştirmiştir denebilmektedir. Sovyet Rusya’da tamamen benimsediği ve uyguladığı komünizm fikrinden ötürü ülkesine döndükten bir süre sonra Hikmet’in yazıları yasaklanmaya başlanmıştır. Ardından, yazılarından dolayı Foucault’un belirttiği üzere bedeni hapisane ile sınırlandırılmış ve oraya hapsedilmiştir. Foucault, bu hapsedilmenin iktidarın istediği yönde bireyleştirmesi olarak tanımlamaktadır ve bu tanımlama Hikmet’in o dönemki durumunu açıklamaktadır.

Nazım Hikmet, kendi dönemindeki iktidardan farklı bir ideolojiyi benimsediği için 12 yıl hapis yatmıştır. Belirli kalıplar içine sokulup normleştirilmek istenmiştir. Varlıklı bir aileye doğmuş olan şair Hikmet, tüm olumsuz şartlara rağmen geri adım atmamıştır. Ancak, bedeni, ruhu ve sağlığı haliyle içinde bulunduğu şartlardan dolayı değişikliklere uğramıştır. Şiirlerinde görülebildiği gibi içeride kapalı kalmak, ailesinden uzak olmak ve onlara destek olamamak; fikirlerinden vaz geçmemesi ancak içinde bulunduğu koşulların da ruhsal ve fiziksel olarak kendisini çok yıprattığı; bunun için kendisiyle çatıştığı, o dönem kaleme aldığı şiirlerinin dizelerinde yazmaktadır. Foucault’ya göre, şair Hikmet, iktidarın normleştirme ve uysallaştırma sürecine maruz kalmıştır ama yine de iktidarın hedeflediği özne olmamıştır.

Zaman zaman, epigrafta da görülebileceği üzere tek istediği bedeninin insani ihtiyaçlarını gidermektir ve o anda da hiçbir fikir, ideoloji, karısı vb. önemli değildir. Ancak, akıllı, donanımlı, entelektüel ve sırf şiirlerinden de anlaşılabilirliği üzere hümanist bir kişi diye nitelendirilebilecek olan Nazım, seçimlerini bilinçli yapmıştır ve onlardan vazgeçmemiştir. İktidarın bedeni üzerinde hâkimiyet kurup ruhunu ele geçirmesine izin vermemiştir. Bundan otobiyografisinde gururla söz etmektedir. Bu kararlı duruşuna

rağmen, ülkesinde de kalamamıştır. Bu noktada, şair, hapis cezasına çarptırılarak bedeninin maruz kaldığı ve ruhu da etki altına alan bir çeşit disipline edilmeye maruz bırakılmıştır. Michel Foucault'un iddia ettiği gibi iktidarın çevrili alanında, onun "normal" öznelinin yanında yine barınmamıştır. Foucault, iktidarın bu varlığının ve bir takım uygulamalarının da kaçınılmaz olduğunu söylemektedir.

Yeni kurulan bir cumhuriyet de başlarda oldukça özgürlükçü ve Hikmet gibi fikirlerinin beyan eden kişilere saygılıken ilerleyen yıllarda, Şeyh Sait İsyanı gibi kendisine karşı gelişen tehditlerden ötürü biraz daha otoriter olmak zorunda kalmıştır. Bu durumda da acı çeken, sınırlandırılan ve bedel ödeyen beden ve ruh yani öznedir savı öne sürülebilir. Fakat en nihayetinde, tüm zorluklara rağmen, Hikmet'in ustalığı galip gelmiştir. Entelektüel birikimini, yaşamı boyunca gözlediklerini; sürekli geliştirdiği biçim ve tekniğini insanlığın hizmetine sunmuştur. Hapishaneden yazdığı şiir ve metinlerden günümüzde hala kayıp olanlar mevcuttur. Kaleminden çıkan şiirler, senaryolar, romanlar ve çocuk kitapları, kendi döneminde ciddi yasaklara tabi tutulmuş olsa da bugün çok büyük kitlelerce okunmaktadır.

Kaynakça

- Akgündüz, Özdemir G. (2013) Foucault 'Da İktidar Ve Beden İlişkisi, *Akademik Bakış Dergisi*, 38, 1-16, https://Arastirmax.Com/Tr/System/Files/Dergiler/9383/Makaleler/1/38/Arastrmx_9383_1_Pp_1-16_3.Pdf
- Ran, N. H. (2007). *Bütün Eserleri*, (7. b). İstanbul : Yapı Kredi Yayınları
- Babayev, E. (1976), *Yaşamı Ve Yapıtlarıyla Nazım Hikmet*. Çev. Atal Behramoğlu. (1.b). İstanbul : Cem Yayınevi
- Foucault, M. (2013), *Cinselliğin Tarihi (1.b)*. çev. Hülya Uğur Tanrıöver,. İstanbul : Ayrıntı Yayınları
- Foucault, M. (2005), *Özne Ve İktidar (1.b)*. çev. Işık Ergüden- Osman Akınhay, Seçme Yazılar 2. İstanbul : Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (1999) , *Bilginin Arkeolojisi*, çev. Veli Urgan, İstanbul : Birey Yayıncılık
- Foucault, M. (2003), *Cinselliğin Tarihi (1.b)*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (2003), *İktidarın Gözü (1.b)* , çev. Işık Ergüden, Seçme Yazılar 4, İstanbul : Ayrıntı yayınları.
- Foucault, M. (2006), *Hapishanenin Doğuşu (3.b)* , çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara : İmge Kitabevi.
- Fuat, M. (2007), *A'dan Z'ye Nâzım Hikmet(1.b)* . İstanbul : Yapı Kredi Yayınları.
- Kılınc, G. M. (2007), *Bedenin İktidar Kavramına Karşıt Bir Öğe Olarak Vücut Ve Performans Sanatı'nda Kullanılması*. Yüksek Lisans Tezi. Hatay Üniversitesi, Hatay. https://Tez.Yok.Gov.Tr/Ulusaltezmerkezi/Tezdetay.Jsp?Id=Nm8aua5tgf51_Sbeeah1ka&No=X1qzqxion2sbzyhfu829a
- Leontiç, M. (2016), "Bugünün Açısından "Ferhat İle Şirin".. Ed. Acun Günay, Füsün Topuz, Turgay Fişekçi. *Uluslararası Nazım Hikmet Sempozyumu (25- 27 Ocak 2002)* 194-205. İstanbul : Mitos-Boyut Yayınları.
- Nureddin,V. (2018), *Bu Dünyadan Nazım Geçti(2.)*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Öztekin, Ö. (2008), "Modern Türk Şiirinde Geleneği Yeniden Üreten Bir Şair: Nâzım Hikmet Ve Metinlerarasılık", *Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal Of Faculty Of Letters Cilt/Volume 25 Sayı/Number 1, (2008) 129-150.* <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Huefd/Issue/41206/502702>.
- Sertel, Z. (2016), *Mavi Gözlü Dev (2.b)*. İstanbul : Can Yayınları.
- Ran, N. H. (2016), *Bütün Şiirleri (12.b)*. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları.

Ekler

Ek 1. 21 Eylül 1945

Oğlumuz hasta,
babası hapiste,
senin yorgun ellerinde ağır başın,
dünyanın hali gibi halimiz...
İnsanlar, daha güzel günlere insanları taşır,
oğlumuz iyileşir,
babası çıkar hapisten,
gülür senin altın gözlerinin içi,
dünyanın hali gibi halimiz...

Ek 2. 25 Eylül 1945

Saat 21.
Meydan yerinde kampana vurdu,
nerdeyse koşuoların kapıları kapanır.
Bu sefer hapislik uzun sürdü biraz :
8 yıl...
Yaşamak : ümitli bir iştir, sevgilim,
yaşamak :
seni sevmek gibi ciddi bir iştir...

Ek 3. 2 Ekim 1945

Rüzgâr akar gider,
aynı kiraz dalı bir kere bile sallanmaz aynı rüzgârla.
Ağaçta kuşlar cıvıldaşır :
kanatlar uçmak ister.

Kapı kapalı :

zorlayıp açmak ister.

Ben seni isterim :

senin gibi güzel,

dost

ve sevgili olsun hayat...

Biliyorum henüz bitmedi

sefaletin ziyafeti...

Bitecek fakat..." "(Ran, 2016, 624).

Ek 4. 7 Ekim 1945

"İnsan çılgınlıkları geçti geceleyn açık denizleri

rüzgâr-

-larla.

Dolařmak tehlikeli hâlâ

geceleyn açık denizleri...

Altı yıldır sürülmedi bu tarla,

duruyor olduğu gibi tank paletlerinin izleri.

Tank paletlerinin izleri

kapanır bu kış karla.

Ah, gözümün nuru, gözümün nuru,

yine yalan söylüyor antenler :

alın teri tacirleri kapatabilsin diye defteri yüzde yüz kârla.

Fakat Ezrailin sofrasından dönenler

döndüler verilmiş kararlarla... "(Ran, 2016, 626).

Ek 5. 8 Ekim 1945

Çekilmez bir adam oldum yine :

uykusuz, aksi, nâlet.

Bir bakıyorsun ki

ana avrat söver gibi, azgın bir hayvanı döver gibi bugün çalışıyorum,

sonra bir de bakıyorsun ki

ağzımda sönük bir cıgara gibi tembel bir türkü

sabaktan akşama kadar sırtüstü yatıyorum ertesi gün.

Ve beni çileden çıkartıyor büsbütün

kendime karşı duyduğum nefret

ve merhamet...

Çekilmez bir adam oldum yine :

uykusuz, aksi, nâlet.

Yine her seferki gibi haksızım.

Sebep yok,

olması da imkânsız.

Bu yaptığım iş ayıp

rezalet.

Fakat elimde değil

seni kıskanıyorum

beni affet...

Ek 6. 9 Ekim 1945

Dün gece rüyama girdin :

dizimin dibinde oturuyormuşun.

Başını kaldırdın, kocaman, sarı gözlerini bana çevirdin.

Bir şeyler soruyormuşun.

Islak dudakların kapanıp açılıyor,

sesini duymuyorum ama.
 Gecenin içinde bir yerlerde aydınlık bir haber gibi saat çalıyor.
 Havada fisıltısı başsızlığın ve sonsuzluğun.
 Kırmızı kafesinde, kanaryamın : «Memo»mun türküsü,
 sürülmüş bir tarlada toprağı itip yükselen tohumların çıtırdısı
 ve bir kalabalığın haklı ve muzaffer uğultusu geliyor kulağıma.
 Senin ıslak dudakların hep öyle açılıp kapanıyor
 sesini duymuyorum ama...
 Kahrederek uyandım.
 Kitabın üstünde uyuyakalmışım meğer.
 Düşünüyorum :
 yoksa senin miydi bütün o sesler?

Ek 7. 14 Aralık 1945

Hay aksi lânet, fena bastırđı kış...
 Sen ve namuslu İstanbulum ne haldesiniz kim bilir?
 Kömürün var mı?
 Odun alabildin mi?
 Camların kıyısına gazete kâadı yapıştır.
 Gece erkenden yatağı gir.
 Evde de satılacak bir şey kalmamıştır.
 Yarı aç, yarı tok üşümek :
 dünyada, memleketimizde ve şehrimizde
 bu işte de çoğunluk bizde...

Ek 8. Ben İçeri Düştüğümden Beri (1947)

“Ben içeri düştüğümden beri güneşin etrafında on kere döndü dünya
 Ona sorarsanız: 'Lafı bile edilemez, mikroskopik bi zaman...'
 Bana sorarsanız: 'On senesi ömrümün...'
 Bir kurşun kalemim vardı, ben içeri düştüğüm sene
 Bir haftada yaza yaza tükeniverdi
 Ona sorarsanız: 'Bütün bi hayat...'
 Bana sorarsanız: 'Adam sende bi hafta...'
 Katillikten yatan Osman; ben içeri düştüğümden beri
 Yedi buçuğı doldurup çıktı.
 Dolaştı dışarda bi vakit,
 Sonra kaçakçılıktan tekrar düştü içeri, altı ayı doldurup çıktı tekrar.
 Dün mektubu geldi; evlenmiş, bi çocuğı olacakmış baharda...
 Şimdi on yaşına bastı, ben içeri düştüğüm sene ana rahmine düşen çocuklar.
 Ve o yılın titrek, uzun bacaklı taylorı,

Rahat, geniş sağrılı birer kısrak oldu çoktan.
Fakat zeytin fidanları hala fidan, hala çocuktur.
Yeni meydanlar açılmış uzaktaki şehrimde, ben içeri düştüğümden beri...
Ve bizim hane halkı, bilmediğim bir sokakta, görmediğim bi evde oturuyor
Pamuk gibiydi bembeyazdı ekmek, ben içeri düştüğüm sene
Sonra vesikaya bindi
Bizim burda, içerde
Birbirini vurdu millet, yumruk kadar simsiyah bi tayin için
Şimdi serbestledi yine, fakat esmer ve tatsız
Ben içeri düştüğüm sene, ikincisi başlamamıştı henüz
Daşov kampında fırınlar yakılmamış, atom bombası atılmamıştı Hiroşimaya
Boğazlanan bir çocuğun kanı gibi aktı zaman
Sonra kapandı resmen o fasıl, şimdi üçünden bahsediyor amerikan doları
Fakat gün ışığı her şeye rağmen, ben içeri düştüğümden beri
Ve karanlığın kenarından, onlar ağır ellerini kaldırımlara basıp doğrudular yarı yarıya
Ben içeri düştüğümden beri güneşin etrafında on kere döndü dünya
Ve aynı ihtirasla tekrar ediyorum yine
'Onlar ki; toprakta karınca, su da balık, havada kuş kadar çokturlar.
Korkak, cesur, cahil ve çocukturlar,
Ve kahreden yaratan ki onlardır,
Şarkılarda yalnız onların maceraları vardır'
Ve gayrısı
Mesela, benim on sene yatmam
Laf'ı güzaf..." (Ran, 2016, 897).

Ek 9. Otobiyografi

"1902'de doğdum
doğduğum şehre dönmedim bir daha
geriye dönmeyi sevmem
üç yaşında Halep'te paşa torunluğu ettim
on dokuzumda Moskova'da komünist Üniversite öğrenciliğı
kırk dokuzumda yine Moskova'da Tseka-Parti konukluğu
ve on dördümden beri şairlik ederim
kimi insan otların kimi insan balıkların çeşidini bilir
ben ayrılıkların
kimi insan ezbere sayar yıldızların adını
ben hasretlerin
hapislerde de yattım büyük otellerde de
açlık çektim açlık girevi de içinde ve tatmadığım yemek yok gibidir

otuzumda asılmamı istediler
kırk sekizimde Barış madalyasının bana verilmesini
verdiler de
otuz altımda yarım yılda geçtim dört metre kare betonu
elli dokuzumda on sekiz saatte uçtum Pırağ'dan Havana'ya
Lenin'i görmedim nöbet tuttum tabutunun başında 924'de
961'de ziyaret ettiğim anıtkabri kitaplarıdır
partimden koparmağa yeltendiler beni
sökmedi
yıkılan putların altında da ezilmedim
951'de bir denizde genç bir arkadaşla yürüdüm üstüne ölümün
52'de çatlak bir yürekle dört ay sırtüstü bekledim ölümü
sevdiğim kadınları deli gibi kıskandım
şu kadarcık haset etmedim Şarlo'ya bile
aldattım kadınlarımı
konuşmadım arkasından dostlarımla
içtim ama akşamcı olmadım
hep alnımın teriyle çıkardım ekmeğim paramı ne mutlu bana
başkasının hesabına utandım yalan söyledim
yalan söyledim başkasını üzmemek için
ama durup dururken de yalan söyledim
bindim tirene uçağa otomobile
çoğunluk binemiyor
operaya gittim
çoğunluk gidemiyor adını bile duymamış operanın
çoğunluğun gittiği kimi yerlere de ben gitmedim 21'den beri
camiye kiliseye tapınağa havraya büyücüye
ama kahve falıma baktırduğım oldu
yazılarım otuz kırk dilde basılır
Türkiye'mde Türkçemle yasak
kansere yakalanmadım daha
yakalanmam da şart değil
başbakan filân olacağım yok
meraklısı da değilim bu işin
bir de harbe girmedim
sığınaklara da inmedim gece yarılarda
yollara da düşmedim pike yapan uçakların altında
ama sevdalandım altmışıma yakın

sözün kıyası yoldaşlar

bugün Berlin'de kederden gebermekte olsam da

insanca yaşadım diyebilirim

ve daha ne kadar yaşarım

başımдан neler geçer daha

kim bilir.

11 Eylül 1961 / Doğu Berlin. “ (Ran, 2016, 1780)

Adres

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
Osmanaęa Mahallesi, Mürver Çiçeęi Sokak, No:14/8
Kadıköy - İSTANBUL / TÜRKİYE 34714
e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Address

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies
Osmanaęa Mahallesi, Mürver Çiçeęi Sokak, No:14/8
Kadıköy - ISTANBUL / TURKEY 34714
e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616